

О ДЕИКТИЧКОЈ КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈИ

Deictic conceptualization of Space, Time and Person, Ed. by Friedrich Lenz
Pragmatics & Beyond New Series, Vol.112, Ed. By Andreas H. Jucker
John Benjamin Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 2003.

Књига *Deictic conceptualization of Space, Time and Person*, непереведена на српски језик, објављена је у серији *Pragmatics & Beyond* чији је уредник Andreas Jucker, професор Универзитета у Цириху. Рад на књизи инициран је на радионици о деиктичкој концептуализацији, одржаној у оквиру Годишње конференције Удружења лингвиста Немачке (Dgfs - Deutsche Gesellschaft für Sprachwissenschaft). Конференција је одржана у Лајпцигу 2001. године.

Књига, која започиње уводним чланком уредника, садржи следећа поглавља: 1. *Space* (Простор), 2. *Time* (Време) и 3. *Person and Text* (особа и текст). Свако поглавље састоји се од три до четири дела који су, заправо, радови различитих аутора. Повезаност у једну методолошку, теоријску, терминолошку и проблемску целину чини да се радови читају као одељци монографије.

Аутори се не баве базичним теоријским основама деиктичке концептуализације датих категорија, већ проблемима који проистичу из особености различитих језичких реализација. Аутори презентују резултате истраживања (теоријских и емпиријских) са аспеката прагматике, семантике и синтаксе деиктичких израза у различитим језицима. Додатно, у обзир су узети и когнитивни и културолошки аспект, те су радови у том погледу разноврсни. Сви се, с друге стране, заснивају на Билеровој дистинкцији *Deixis ad Oculos - Deixis am Phantasma*, на Лакофовој шеми кретања *source-path-goal*, те на концепту појма *origo* (према Билеру: „das Koordinatensystem der subjektiven Orientierung“, односно нулта тачка пресека координатног система субјективне оријентације обележена ознакама ОВДЕ, САД и ЈА).

У сва три поглавља изнети су и резултати истраживања која обухватају донекле маргинализоване граничне случајеве. Занимљивост књиге је, стога, у избору предмета анализе и ситуација у којима се различити типови деиксе комбинују. Поглавље о деиктичкој концептуализацији времена сужено је на разматрање неиндикативних употреба појединих глагола, што чини да текстови само делимично одговарају наслову поглавља.

Поглавље о деиктичкој концептуализацији простора чине следећи текстови: *'Addressee effects' in demonstrative systems: The cases of Tiriyo and Brazilian Portuguese* (аутор Sergio Meira), *Deictics in the conversational dyad: Findings in Spanish and some cross-linguistic outlines* (аутор Konstanze Jungbluth), *Non-deictic uses of deictic motion verbs kommen and gehen in German* (аутор

Claudio di Meola), *Origo, pointing and Conceptualization – What gestures reveal about the nature of the origo in face-to face interaction* (аутор Ellen Fricke). У првом од ових текстова анализира се семантика и функција демонстративних заменица у језику који се говори у регији Амазона и има две хиљаде говорника. Чињеница да су у раду презентовани резултати овог теренског истраживања уноси у целу књигу дозу (лингвистичке) егзотике. Упоредљујући деиктичке изразе у овом језику са бразилским португалским, аутор показује да је у овом потоњем развој довео до двочланог деиктичког система (у разговорном језику), и да је за оба језика могуће успоставити поделу 'менталног простора' на област 'говорник и саговорник' и област која не припада овој, односно удаљена је од ње. Ова дистинкција донекле се потврђује и у анализи деиктичке и недеиктичке употребе немачких глагола *kommen* и *gehen*. Исказ (ако се послужимо аналогним реченицама српског језика) *Суџира нећу биџи на њослу, али џи слободно дођи у моју канцеларију да џо одиџамџи*, као и низ сличних исказа који су анализирани, показује да поље приксималности није означено само са *ја* већ као *ја* и оно *шџо* се мене *џиче*, *шџо* мени *џриџага* и сл. У последњем одељку овог поглавља (*Origo, pointing and Conceptualization*) анализира се концепт нулте тачке у егоцентричном координатном систему (*origo*) и релације говорника, саговорника и објекта у оквиру деиктичког поља (у Билеровој терминологији *Zeigfeld*). Ауторка испитује комуникацију 'лицем у лице' и међуоднос вербалних и невербалних (гестовних) средстава деиктичког упућивања у таквој комуникацији. На тај начин, рад даје допринос решавању неколико питања: да ли је *origo* конкретан или апстрактан ентитет; је ли фиксиран у односу на говорника или се може померати; да ли је у конкретној комуникацији задат само оквир једног *origo* или има више њих; и, уколико их је више, јесу ли устројени на неки начин (рецимо хијерархијски). Теоријски је посебно занимљив један од проблема који се овде анализирају, а то је: шта када је објект, на који се (деиктичким вербалним средствима) упућује, у 'трећем простору' (невезаном ни за говорника ни за саговорника)? Решење се види у Билеровом концепту – *origo* може бити премештен на друге особе, бића или предмете, без обзира на то да ли су ови чулно доступни, недоступни или замишљени.¹ У раду се и полази од ових основа, и испитују се случајеви везе геста и вербалног исказа када објекат локализације није у видном пољу, или кад се креће. (Пролазници су питани да објасне где се одређени објекат налази и снимани су видеокамером.) Ово

¹ Једна од илустрација коју још Билер наводи за померање 'нулте' тачке оријентације (*origo*) на друге особе, јесте час физичког – када професор ученицима у врсти каже „лево“, а стоји наспрам њих, он уствари мисли на своју десну страну, али на њихову леву. С друге стране, за концепт *Deixis am Phantasma* он наводи и овакву илустрацију: када је студенте у Бечу којима је држао предавање питао где се налази катедрала св. Стефана, више од половине му је руком показало на „неки угао амфитеатра“. Разлика је, дакле, у томе што катедрала није могла бити у видном пољу. (Оба примера су наведена према његовој књизи *Sprachtheorie*, први пут објављеној 1934.)

истраживање не упућује на закључке који би се разликовали од Билерових постулата, али на основу типа несагласности између геста и вербалног објашњења,² као и на основу реалног положаја објекта локализације, у раду се закључује да се могу издвојити *primary origo*, повезан са улогом говорног лица, и *secondary origos* – пренети на друге објекте (без обзира на то да ли их је могуће перципирати).

Поглавље о деиктичкој концептуализацији времена обухвата текстове: *Two ways of construing complex temporal structures* (аутори: Christiane von Stutterheim, Mary Carroll, Wolfgang Klein), „*Look here, what I am saying!*“: *Speaker deixis and implicature as the basis of modality and future tense* (аутор Thomas Fritz), *The 'subjective' effects of negation and past subjunctive on deontic modals: The case of German dürfen and sollen* (аутор Tanja Mortelmans).

Као што је у поглављу о простору разматран проблем позиције „нулте тачке“ оријентације и дефинисања области проксималног, медијалног и дисталног карактера, у поглављу о времену полази се од питања: где се налази тачка обележена са `сада`, постоји ли само једна таква тачка у конкретном комуникацијском чину, може ли се она померати. Аутори углавном област ових истраживања ограничавају на неиндикативне употребе глаголских облика (и на процесе `слагања времена`). У свим радовима издваја се проблем „времена говорења“: центар временске локализације може бити означен као време говорења, „време о којем се говори“ и „време теме“.

Tpeћu geo, Person and Text, cagpжu ogeљke: Politeness distinctions in second person pronouns (аутор Johannes Helmbrecht), *Deictic use of demonstrative pronouns in the Rigveda* (аутор Katharina Kupfer), *Towards a unified model of domain-bound reference* (аутор Manfred Consten), *Deixis and speech situation revisited: The mechanism of perceived perception* (аутор Heiko Hausendorf). У овом поглављу аутори се не баве општим проблемом деиксе, већ се базирају углавном на индиректној деикси, која се успоставља тамо где се деиктичким изразом упућује на објекат који нигде није експлициран и који се може само асоцијативно успоставити. У овим случајевима нема оштре границе између „индиректне деиксе“ и „индиректне анафоре“ (*Ако ојейі њаркирајіе овде, зваћу га га одиілейају*). У случају деиксе, код директне референције, референт је део доступног ванлингвистичког окружења. Под индиректном деиксом аутор подразумева случајеве када референт не може бити директно виђен, али се може „дозвати“ у оквир дискурса нечим другим, што се види. На пример, показивање празне канцеларије прати питање *ОН није іу?*, или, уз апстрактну слику изговара се реченица: *ЊЕГА іознајем лично*.

² Према резултатима, на гестовном нивоу центар локализације одређен је према говорнику, док је на вербалном нивоу као центар оријентације представљен саговорник, уз пројекцију његовог будућег кретања, што одговара Билеровој представи `imaginary wanderer`. Тако се на вербалном нивоу упутства дају у односу на замишљену позицију саговорника у будућности: *Онда скрениіе лево, іа іродужііе іраво...*

Тако је, осим дискусије о базичним појмовима деиксе, књига пружила и додатни увид у односе *deixis ad oculos* / *deixis am phantasma*, сугеришући да оно што је пред очима може бити само асоцијативна веза са објектом који се појављује као замишљен и на који се деиктичким вербалним средствима упућује. У целој књизи поставља се скала на којој различити типови деиксе и различити типови оријентације не представљају одвојене тачке, већ прелазне ступњеве.

Илијана Чуићура